

מקורות לביבליוגרפיה של חיים נחמן ביאליק

הקדמה

על יצירת חיים נחמן ביאליק נכתב, כידוע, המיספר הגדול ביותר של ספרים, מסות ומאמרים שנכתב אי-פעם על יצירתו של משורר או סופר בספרות העברית. כבר בשנת פטירתו של ביאליק (תרצ"ה) יכול היה הבלשן יצחק אבינרי לכתוב בצדק במבוא לספרו על חידושי הלשון של ביאליק¹: "א ל פ י מאמרים נכתבו על חיים נחמן ביאליק, בחייו ובמותו, ורבבות נאומים נשאו בכל קצווי ארץ על גאון שירת ישראל בדורנו".

כעבור עשרים וחמש שנה מדבר משה אונגרפלד, מנהלו הוותיק של "בית ביאליק" ואחד הביאליקולוגים המובהקים, בספרו הביבליוגרפי² על "רבבות מאמרים שנדפסו עד כה על ביאליק..." כיום מעריך אונגרפלד שבכרטיסיות שלו, המשמשות יסוד לביבליוגרפיה המקיפה על ביאליק, העתידה להיכתב, נמצאים רשומים כשלושים אלף מאמרים על המשורר ויצירותיו. מיספר עצום זה נראה אולי מוגזם לאחדים מאתנו, אך לפי שעה אין לנו אפשרות להשתמש ברישום מקיף אחר השווה לכרטיסיות של מנהל "בית ביאליק" ועלינו לסמוך על הערכתו. בין הביבליוגרפיות על ביאליק, שפורסמו עד כה, אפשר להבחין שלושה סוגים: (א) ביבליוגרפיות של יצירות ביאליק; (ב) ביבליוגרפיות של ספרים ומאמרים שנכתבו על יצירות ביאליק; (ג) ביבליוגרפיות מעורבות (של יצירות ביאליק וכן ביקורת עליהן).

בחיבור זה ברצוני למנות את הביבליוגרפיות הקיימות ולהעריכן בקיצור, וכן לתת רשימה שלמה ככל שאפשר של ספרים שנכתבו על ביאליק ויצירתו.

*
*

במבואו הקצר לכרך "שירים" בהוצאת חובבי השירה העברית³ כותב חיים נחמן ביאליק בין השאר: "סידור השירים אף הוא לא עלה הפעם יפה כרצוני, ושוב מחמת הסיבות האמורות [קצת מחמת הרשלנות וקצת מחמת אונס. לדברי-שיר אין לך באמת יאה מסדר כרונולוגי, לפי זמן כתיבתם. ואולם כאן, נגד רצוני וטעמו של המחבר, באו השירים מסודרים בחמשה ספרים לפי העניינים. מצד התוכן סידור כזה לשירים הוא 'הגיוני' ביותר, ומצד הצורה השירית — הוא ארעיי ומעורבב יותר מדי. פעמים שה'גומל' קודם כאן ל'בושר' ופעמים ששני שירים הם 'כלאים' זה אצל זה; ואם על כך יהא מי שיתרעם — מודה אני למפרע שהדין עימו".

כפי שנראה להלן, שימשו דברי ביאליק אלה חומר-מחשבה לביבליוגרף שקם לרשום את יצירות ביאליק ואת הביקורת עליהן.

1. זכריה פישמן: ביאוגרפיה וביבליוגרפיה — חיים נחמן ביאליק

ראשון העוסקים בביבליוגרפיה של ביאליק היה זכריה פישמן (1891—1926), מורה, ספרן וביבליוגרף, אחיהם של הרב י. ל. מימון ועדה מימון. חומר ביוגרפי על ביבליוגרף-חלוץ זה ניתן למצוא ב"לכסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים" לג. קרסל.⁴ פישמן פירסם מסה מקיפה למדי בשם "ביוגרפיה וביבליוגרפיה — חיים נחמן ביאליק" ב"עין הקורא לבקורת ולביבליוגרפיה".⁵

בדברי מבוא "שורה ראשונה" מזכיר פישמן את דברי ביאליק הנ"ל ואומר: "סדרתי את כל כתבי חיים נחמן ביאליק, ביחוד את חלק השירים, לפי סדר זמן כתיבתם, כלומר לפי סדר שהיה רצוי גם למשורר עצמו (עייני הקדמתו לשיריו בהוצאת "חובבי השירה העברית"). ויאה הוא סדר כרונולוגי אשר כזה לא רק בכדי שלא יקדים 'בוסר' ל'גומל', כִּי־אם גם מפני שאף שירים, עם כל היותם שירים, יש שהם טבועים בחותם השעה ונושאים בקרבם את הד הזמן שבו נכתבו. רק השירים אשר זמן־כתיבתם לא נרשם בצידם — הנחתי את זמן־ההדפסה בתור זמן־הכתיבה. עוד זאת הבדלתי בכתבי ביאליק — בשירה כמו בפרוזה — ארבעה סוגים:

- (א) שירים שנדפסו בקובץ־השירים שיצא לאור בהוצאת "תושיה" ולא נכנסו אל קובץ־השירים של "חובבי השירה העברית" (סימנם "משולש": Δ).
- (ב) שירים שלא באו בשם [צ"ל בשום] קובץ משני הקבצים הנ"ל, בין שנדפסו לפני צאתם לאור ובין שנדפסו אחר כך (סימנם "אפס": 0).
- (ג) קבוצה של שירים אחדים שיצאו לאור, בחוברת מיוחדת (סימנם "מקף": -).
- (ד) שיר, ספור, מאמר או תרגום, שיצא לאור בהוצאה מיוחדת בפני עצמו (סימנם "כוכב": *).

הביבליוגרפיה מחולקת לשני מדורים. המדור הראשון "כתביו של ה. נ. ביאליק" מתחלק לתשעת הפרקים הבאים:

- (א) שירים (לפי סדר זמן הדפסתם); בפרק זה מובאים שירים מתרג"א ועד תרפ"ג. מקום מיוחד מוקדש ל"תוצאות [צ"ל הוצאות] מיוחדות משירי ביאליק" וכן לתרגומים של שירי ביאליק. בזמנו הגיע מיספר השפות לתשע בלבד: יהודית, רוסית, גרמנית, צרפתית, אנגלית, הונגרית, איטלקית, סלובקית ופולנית (כיום תורגם ביאליק לעשרים ושמונה שפות — רק השנה הופיע גם תרגום יווני). בחלק השני של פרק זה רשומים שירי ילדים (לפי סדר הא"ב).
- (ב) ספורים ורשימות (לפי סדר זמן הדפסתם) — כולל שני התרגומים של ספורי ביאליק לאידיית.
- (ג) ספורי ילדים ובני־נעורים (לפי הא"ב).
- (ד) מאמרים (לפי סדר זמן הדפסתם) — כולל תרגום אחד לאידיית.
- (ה) הרצאות ושיחות (לפי סדר זמן הדפסתם).
- (ז) תרגומים (לפי סדר הא"ב).
- (ז) ספרי לימוד, עזר ושימוש (לפי סדר הא"ב).
- (ח) קבצים שנערכו על־ידי ביאליק.
- (ט) העתונים והמאספים בהם השתתף ביאליק. במדור זה כ־230 ערכים. במדור השני "מאמרי־הבקורת על ה. נ. ביאליק" רשומים כ־250 ערכים (לפי סדר הא"ב של כתבי המאמרים). בין שמות המחברים ניתן למצוא הן סופרים חשובים וחוקרי

ביאליק ידועים והן "פנינים" כגון: ביאליקציסימוס: שושנים דוקרות" של אחד אשמדי במדור להומור של השבועון הירושלמי "על המשמר". מבחינה כמותית בולטים כאן עדיין: יעקב פיכמן, ד. א. פרידמן, דוד פרישמן ויוסף קלוזנר.

פישמן עשה עבודה חלוצית יפה וציין אף הבדלים בין ההדפסות כגון בית מושמט משיר או תוספת של בית וכו'. מאידך הסתפק בציין פרטים מצומצם ביותר. הוא רשם למשל: "הצפה" שנה ראשונה (תרס"ד—1903), גליון 279. אומנם מסר הוא במדור פ את תדירותו ושם עורכו של כל עתון, אך דרושה בקיאות מסויימת בעתונות העברית על מנת למצוא את "הצפה" הורשאי שבגליון של חנוכה: הוספה לגליון "הצפה" 279 נדפס אומנם שירו של ביאליק. נפלו גם שגיאות, כמו בכל חיבור ביבליוגרפי, כגון: "אין זאת כי רבות צרחנו..." "הצפה", שנה ראשונה (תרנ"ג—1903) [צ"ל תרס"ג—1903]; "טוס זהבי פרח לו" "העולם", שנה רביעית (תר"ע—1910) גליון 32 [צ"ל 33]; "שירים" הוצאת "חובבי השירה העברית", הוצאה ראשונה: אודיסה, תרע"ב [צ"ל קראקא תרס"ח] וכו'.

אליעזר רפאל מלאכי ב"ביבליוגרפיה של ביאליק" (ראה להלן) מוסר אומנם במדור ג) מלואים ותקונים לביבליוגרפיה של פישמן, אך גם הוא אינו מונה את כל השגיאות שנפלו.

2. בנציון דינור [דינבורג]: מעט ביבליוגרפיה לכתבי ח. נ. ביאליק

בין הרשימות הביבליוגרפיות על ביאליק שמוכיר הביבליוגרף שלמה שונמי ב"מפתח המפתחות"⁶ שלו, ישנה רשימה בשם "מעט ביבליוגרפיה לכתבי ח. נ. ביאליק, שלא נכנסו לקובץ". רשימה זו, שהופיעה ב"על המשמר" הירושלמי,⁷ נרשמה מפי בנציון דינור על-ידי עורך "על המשמר", אהרן זאב בן-ישי. ברשימה שני מדורים. במדור הראשון "שירים" נרשמו 32 ערכים ובמדור השני "ספורים" — 5 ערכים. במלים "...שלא נכנסו לקובץ", אין כוונה לקובץ מסויים, אלא כוונת המלקט היתה, ששירים וספורים אלה טרם קובצו בקובץ כלשהו. והנה, באותה השנה — תרפ"ג — הופיעו בברלין ארבעת הכרכים של "כתבי ח. נ. ביאליק ומבחר תרגומיו", בהם קובצו מרבית השירים והספורים הנ"ל. אך כפי שנראה מיד, לא היתה רשימה קטנה זו סוף התענינותו של דינור בביבליוגרפיה של ביאליק.

3. בנציון דינור ואברהם יערי: הספרות היפה בעברית

בשנת תרפ"ז הוציא בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים קובץ ביבליוגרפי בשם "הספרות היפה בעברית (המקורית והמתורגמת) מר' משה חיים לוצטו עד היום הזה (תפ"ט—תרפ"ז) רשימת הספרים הנמצאים בבית-הספרים". בהקדמה אנו קוראים: "דחיפה ראשונה לחיבור רשימה זו ניתנה על-ידי מר ב. דינבורג [אהרן כ"ך דינור], אשר מסר לבית-הספרים חומר ביבליוגרפי שאסף במשך שנים אחדות. חומר זה הונח ביסודה של רשימה זו. ההשוואה וההשלמה, וכן סידור הספר נעשו בידי מר אברהם יערי. מר דינבורג הואיל גם לעבור על כתב-היד (מלבד מדור ספרות-הילדים והמילואים) ובמקצת גם על גליונות-ההגהה". ובמבוא "על חלוקת הרשימה וסידורה" אנו קוראים: "לשירת יל"ג וכמו-כן לשירת ביאליק קבענו מדורות מיוחדים, מפאת חשיבותן וריבוי ספריהן. במדורי שירת

ל"ג וביאליק רשמנו גם תוכן כל ספר וספר, למען ימצא הקורא על נקלה את הכרך והמהדורה שבו נדפס השיר המבוקש".

נקבעו, איפוא, שלושה מדורים לדברי ביאליק: המדור H137 שירת ביאליק; את סיפורי ביאליק יש לחפש במדור H3 ואת סיפורי ביאליק לילדים במדור H5 (טוב שלא חולקו גם שירי ביאליק לשני מדורים נפרדים — למבוגרים ולילדים!).

הפריט השלישי הרשום במדור H137, הוא: ביאליק, חיים נחמן כתבי... ומבחר תרגומיו בארבעה ספרים. אך כיוון שמדובר במדור זה בשירה בלבד, ניתן כאן רק פירוט של הספר הראשון, המכיל את השירים; את התיאור הביבליוגרפי המלא — ראה H082 [צ"ל H081]. כאן נשאלת השאלה מדוע לא נרשמו המהדורות הקודמות של כל כתבי ביאליק. הייתכן שבבית-הספרים דאז לא נמצאו אלא המהדורות ברלין תרפ"ג ותל-אביב תרפ"ו? אך נחזור למדור H137 שירת ביאליק. רשומים כאן הפריטים 765—746, כלומר 20 פריטים. אם נוסיף על כך את שני הפריטים במדור H081, 3 פריטים במדור H3, 2 פריטים במדור H4 (מדור זה גילינו דרך מקרה כי אינו מוזכר במקום המתאים — בשער של מדור H137 — כמו יתר המדורים בהם נמצאים דברי ביאליק), 11 פריטים במדור H5 ופריט אחד במדור מילואים ותיקונים — הרי נרשמו כאן 37 פריטים בלבד. בשנת תרפ"ט יצאה חוברת בשם "מילואים לביבליוגרפיה של הספרות היפה בעברית" מאת אברהם יערי (הדפסה מיוחדת מן הרבעון "קרית ספר" שנה ו', חוב' א' וב') ובשנת תר"צ—תרצ"א חוברת נוספת בשם "נוספות לביבליוגרפיה של הספרות היפה בעברית" מאת י. ד. בית-הלוי (תדפיס מתוך "קרית ספר" שנה ז', חוב' ב'). בשתי החוברות יחד 366 ערכים — אך על ביאליק אין אפילו פריט אחד. יוצא איפוא מזה, שאוסף בית-הספרים לא נתברך ביותר בדברי ביאליק בשנים ההן.

הרישום בקובץ זה הוא מדויק (אם כי גם הוא אינו נקי משגיאות), אך מסורבל למדי מחמת החלוקה למדורים למיניהם.

4. אליעזר רפאל מלאכי :

ביבליוגרפיה (יצירות ביאליק) — ביבליוגרפיה של ביאליק

שתי תרומות חשובות תרם הביבליוגרף רפאל אליעזר מלאכי, היושב בארה"ב, לביבליוגרפיה של ח"ג ביאליק: ב"ספר ביאליק" בעריכתו של יעקב פיכמן,⁸ פירסם את רשימתו "ביבליוגרפיה (יצירות ביאליק, תרפ"ג—תרצ"ד)". וב"מאזנים"⁹ פירסם את רשימתו "ביבליוגרפיה של ביאליק".

הביבליוגרפיה הראשונה מחולקת לשני מדורים: א ספרים מיוחדים [כ-50 פריטים]; ב שירים וסיפורים [שנתפרסמו בעתונים וכתבי-עת; כ-65 פריטים]. אם בעבודתו הקודמת (ב"ספר ביאליק"), רשם מלאכי יצירות ביאליק בלבד, הרי כאן, ב"ביבליוגרפיה של ביאליק" — המהווה המשך לעבודתו הנ"ל — לפנינו ביבליוגרפיה מעורבת. שלושת מדוריה הם: א מאמרי-מדע, הרצאות, נאומים ומכתבים [של ביאליק]; ב הספרות על ביאליק; ג מילואים ותיקונים לביבליוגרפיה של פישמן. במדור א כ-80 פריטים, במדור ב כ-360 פריטים ובמדור ג כ-60 פריטים — בסך הכל כ-500 פריטים.

מלאכי פיענח ראשי-תיבות רבים. לעומת זאת לא רמז משם אחד לשם אחר. כך מוצאים אנו באות ב את בני מין ד' ובאות ר את ר' ב. (ר' בני מין). במקום אחד מוצאים את רבינו ביץ, יעקב ובמקום אחר את רף-רף (יעקב רבינו ביץ).

במקרה שלא היה בטוח בפיענוח, הוסיף אחרי השם סימן שאלה. מאלפות הן מאידך הערותיו של מלאכי שהוא מוסיף בסוגריים אחרי ערכים רבים, כגון: (דברי ביאליק על פיארברג), (על פירוש המשנה של ביאליק), (מאמר ראשי לבואו לאמריקה) וכו'. מלאכי מדקדק עד כדי כך, שמוסר הוא אף תארים כגון ד"ר, פרופ' (וכאן אפשר לראות עד כמה מיותר הדבר, כי מוסר הוא ד"ר במקום שהמחבר חתם פרופיסור וכו') — למרות שרוב המחברים כידוע אינם נזקקים לתאריהם האקדמיים ואחרים. על אף כל האמור לפנינו חיבור ביבליוגרפי בעל רמה. מלאכי ממשיך ברשום החומר הביאליקאי במקום בו הפסיק פישמן (תרפ"ג) ומגיע עד שנת הששים של המשורר (תרצ"ג).

5. יוסף צדקוני: ביאליק ב"דבר"

על רשימה זו (בשני המשכים)¹⁰ אומרת מערכת "דבר": י. צדקוני נתעורר להטיל על עצמו את הטורח לסדר רשימה ביבליוגרפית על ח.נ. ביאליק ב"דבר". רשימה כזו שאינה מוסרת אלא רמזים (ההדגשה שלי — י.א.), יש בה כדי להראות עד מה עמד ביאליק במרכז הישוב והציבור כאישיות פועלת ומפעילה, אהובה ונערצת". צדקוני הכין רשימה בה נזכרת כל ידיעה בכרוניקה או בכל מדור אחר, הקשורה בשמו של ביאליק. יתכן שעבור הביורגרף של ביאליק יהיה בה ערך כלשהו. הרשימה מתייחסת לתקופה בין חודש יוני 1925 לבין יוני 1926, שנתו הראשונה של "דבר".

6. משה גורלי (ברונזפט): שירי חיים נחמן ביאליק במוסיקה

ברשימה זו, שנתפרסמה גם היא ב"דבר",¹¹ מונה המחבר — אחרי מבוא התופס את מחצית הרשימה — במדור "מוסיקה אמנותית" את ההלחנות לשירי ביאליק. מדור אחר מוקדש לשירי ילדים וכן ל"שירים בכתובים, שהושמעו בקונצרטים שונים ובראדיו הירושלמי". אלא שכאן אין פרטים נוספים, אין תאריכים, רק שמות המלחינים ושמות השירים. במדור האחרון באים שירי ביאליק באדיית. לרשימה זו ערך עבור מוסיקולוג בלבד, המתעניין בשירת ביאליק במוסיקה, וגם עבורו היא בעלת ערך מוגבל.

7. ברוך שוחטמן: רשימות ביבליוגרפיות על ביאליק והרצל

בשנת תש"ב יצאו במחלקת התרבות של הוועד הלאומי, מדור לספריות, "דפים לידיעת הספר והספרנות מיועדים לפעילים בספריות הציבוריות". בחיבורו "רשימות ביבליוגרפיות על ביאליק והרצל, א חיים נחמן ביאליק"¹² אומר שוחטמן: "רשימות ביבליוגרפיות על ביאליק נכתבו בזמנן על-ידי זכריה פישמן ז"ל ור.א.ר. מלאכי ומן הצורך להשלים כפעם בפעם. אין כוונתנו כאן להמציא ביבליוגרפיה שלמה, אלא לרשום את החומר החשוב ביותר. מובן, שלא כל מה שחשוב נרשם. לא מן הנמנע, שכמה דברים חשובים נעלמו מעינינו, וחוזן מזה היה עלינו להתחשב עם האפשרות להשיג את החומר".

הרשימה מחולקת לשני מדורים: א כתבים, ב על ביאליק. במדור הראשון רשומות הוצאות של כתבי ביאליק, דברים שבעל-פה, מכתבים וכו' (לפי סדר הופעתם) — 8 ערכים. במדור השני רשומים מונוגרפיות על ביאליק, קבצים ומאמרים מיוחדים בספרים ובכ"ע שונים, ולבסוף מאמרים (לפי סדר הא"ב) — 46 ערכים. רשימות אלו באות להשלים — במידה מסוימת — את עבודותיו של מלאכי.

חסרונו של הרשימות ניכר במיוחד באופן הרישום במדור ב. במקום למנות את כל המאמרים שנכתבו על ביאליק ולפרט את שמותם ואת שמות מחבריהם, מסתפק שוחטמן במסירת תוכן של גליזנות-יובל ("מאזנים", "התקופה" וכו') ובציון: מאמרים מאת: טשרניחובסקי, קלוזנר, פיכמן וכו'. רק כאשר מפרט הוא את תוכנם של "ספר ביאליק" וכרכי "כנסת", מוסר הוא גם את שמות המאמרים. לבסוף רשומים עוד 29 מאמרים באופן בלתי מדויק ביותר. כך רשום, למשל, שיר מאת נחום סוקולוב בשם "פרק שירה לר' חנ"ב לרגלי נסיעתו לאמריקה" העולם תרפ"ו. אומנם יכול המעיין למצוא את השיר בגליון יג—יד בעמוד 254, אך בתנאי שהכורך לא השמיט — כדרכם של כורכים רבים — את תוכן העניינים של השנה. שוחטמן גם לא רשם שהשיר פורסם קודם ב"הדאר" הגניוירוקי ("ב באדר תרפ"ו, גל' טו, עמ' 267—269) — הייתכן ש"הדאר" לא היה לנגד עיניו? אגב, שיר זה כונס אחר-כך אל תוך הספר "שיר השרים" בעריכת מ. אונגרפלד, אלא ששם הושמט משום-מה הפרק השמיני כולו, וחבל [שמא לא מצא חן בעיני העורך?].

הדבר התמוה ביותר הוא בוודאי, ששוחטמן כותב בהקדמה לרשימתו הביבליוגרפית: "במשך השנים האלה נכתבו עליו וגם הוקדשו לו שירים רבים — גם את אלה לא רשמנו"... ברשימת המאמרים הוא מכניס גם ספרים, שמקומם אינו כאן. כללו של דבר, עבודה זו עושה רושם קשה, במיוחד משום שנעשתה על-ידי ספרן, המצוי בענייני ביבליוגרפיה ופורסמה בדפים מיוחדים "מיועדים לפעילים בספריות ציבוריות".

שוחטמן פירסם גם רשימה ביבליוגרפית "ביאליק המתורגם",¹⁸ אך במסגרת רשימה זו אני דן רק בחומר ביאליקאי בעברית. (מטעם זה איני מתייחס כאן גם לרשימות של תרגומי ביאליק שראו אור בספריהם הלועזיים של אפרת, גואל וקבוקף).

8. ראובן לוי: יעקב פיכמן על ביאליק

הספרן ראובן לוי פירסם בכתב-העת "יד לקורא לספרן ולפעילי תרבות"¹⁴ רשימה של כל הספרים, חוברות, מסות, רשימות ביקורת וכו', שכתב יעקב פיכמן על ביאליק ויצירתו. הרשימה היא כרונולוגית וכוללים בה מאמרים באידית, מאמרים בעתוני ילדים וכן מאמרים על סופרים אחרים, בהם מוזכר ביאליק. לוי מעיר על תוכן הפרסום בסוגריים כשיש צורך בכך. ישנם לעיתים ציוני מקור בלתי מספיקים כגון: נדפס גם ב"בדרך", ורשה או אפילו בלי שם המקום, כגון: ה צ ו פ ה [צ"ל ורשה]. מספר הערכים מגיע ל-110.

9. משה אונגרפלד: ח. נ. ביאליק ויצירותיו; ביבליוגרפיה לבתי הספר

ספר זה של מנהל בית ביאליק¹⁵ מחולק לכ"ז מדורים. במדור א' "ספרים וחוברות על ביאליק ויצירתו" שבו רשם המחבר 45 פרסומים — נכללו פרסומים בעברית בלבד.

במדור ב' "מאמרי הערכה כלליים על ביאליק ויצירתו", נרשם מבחר של כשלוש מאות מאמרים "כלליים", שנתפרסמו בספרים ובכתבי-עת, בסדר א"ב של שמות המחברים. המחבר אינו מגלה, כיצד בחר את המאמרים "מתוך רבבות". חבל שבמקרים רבים לא נרשם שם המאמר אלא המקום בו נדפס בלבד. למדור זה מילואים בעמודים 267—268.

במדור ג, שהוא המדור העיקרי בספר (168 עמודים), מובאים מאמרי הערכה על כל יצירה ויצירה לחוד. המדור נערך לפי א"ב שמות היצירות ואחרי שם כל יצירה באים המאמרים לא לפי א"ב שמות מחבריהם, "אלא הקדמנו מאמרים הראויים לדעתנו, שהתלמיד

יתחיל בהם את לימודו על אותה יצירה". בתוך הרציפות האל"ף-בי"תית של יצירות ביאליק שולבו גם יצירותיו באידיית. למדור זה יש לצרף את המילואים, שנדפסו בעמודים 269—272. במדור ד נרשמו שירים מאת סופרים ומשוררים שונים על ח. נ. ביאליק (בסדר א"ב של שמות מחבריהם). ניתן למצוא כאן שירים מאת אלתרמן, אצ"ג, המאירי, ז'בוטינסקי, טשרניחובסקי, יעקב כהן, מאיקובסקי, סוקולוב, עגנון, שלונסקי, שניאור ואחרים. את המדור הזה הרחיב אונגרפלד אחר-כך כדי ספר שלם,¹⁶ שבו הופיעו גם שירים בלועזית וכן פרודיות לשיירי ביאליק.

במדור ה "ביבליוגרפיות על ח. נ. ביאליק" [למעשה נקרא המדור "ביבליוגרפיה ליצירות ביאליק ולמאמרי הערכה עליו"] נרשמו 8 רשימות ביבליוגרפיות.

במדורים הבאים (ו—כו) ניתנים מאמרים, המתייחסים בעיקר לפן אחד ביצירת ביאליק ובפעילותו: זכרונות על ביאליק, בין ביאליק וסופרים אחרים, ביאליק בפרווה, ביאליק בציוור ובפיסול, ביאליק הבלשן, ביאליק המבקר, ביאליק המו"ל והמכנס, ביאליק המורה, ביאליק מחבר ספרי לימוד, ביאליק המסאי, ביאליק המספר, ביאליק המתורגם, ביאליק המתרגם, ביאליק העורך, ביאליק העסקן הציבורי, לשונו של ביאליק, משקל שירי ביאליק, על המוסיקה לשיירי ביאליק, סיפורים ומחזות על ביאליק, תולדות חייו. במדור כז ניתנות מנגינות לכל שיר ושיר של ביאליק לפי סדר הא"ב של שמות השירים.

זוהי הביבליוגרפיה המקיפה ביותר על ביאליק ויצירתו עד היום. חבל מאוד שהוצאת "דביר" (מיסודו של ח. נ. ביאליק!) לא ראתה עד כה צורך, להוציא מהדורה שנייה, מורחבת ומתוקנת. ויש מה לתקן בספר זה. הדבר מתחיל כבר בתוכן העניינים "תוכן הפרקים". החל ממדור ו' ועד המדור האחרון לא תמצא מספר עמוד אחד נכון. כן שונו שמות מדורים, בוטלו מדורים וחוברו מדורים אחרים יחד. הרישום הביבליוגרפי בתוך המדורים הוא לעיתים קרובות בלתי מספיק. אביא מספר דוגמאות בלבד: בע' 23: אפשטיין אברהם, בספרו: "סופרים", עמ' מ"ו—ס"ו. אפשטיין, ז', כתבים, עמ' 210—213. בע' 24: ביסטרצקי נ., "בשעה זו" חוברת שלישית, תרפ"א, י"ח אייר. בן הנגר (רגלסון), "רבעון קטן" 11, עמ' 133—173. בע' 25: בס ש., יובל ביאליק, "הדים", חוברת ו'. בורוכוב, א. מ., "בשעה זו" 11, עמ' 75. בע' 26: גרינברג אורי צבי, בספרו "כלפי תשעים ותשעה", פרק ב'. אין רמיות משמות מעוברתים לשמות הקודמים (מיכלי—דוכובני, קרוא — קרופניק; סדן — שטוק מופיע תחת שני השמות). גם כאן מוצאים אנו את השימוש המקרי בתארים אקדמאיים. רשלנותה של ההוצאה מודגש גם בשימוש לא נכון של סוגי אותיות-דפוס, דבר המקשה על מציאת הדברים. לדוגמה ראה ע' 58: אם ועוללה (שיר ילדים). המאמר שם מודפס באותיות פטיט, השמורות לציון מקום הדפסתן של היצירות. לעתים מוקדם השם הפרטי לשם המשפחה ולעתים ניתן השם הפרטי במלואו ולעתים רק בראשי-תיבות. בע' 168 נמצא אורינבסקי ובע' 169 — אורינבסקי בן-אור.

כל האמור אין בו כוונה לבטל חלילה את חשיבותו של הספר, אלא להצביע על חובתה של ההוצאה לדאוג למהדורה זודשה, מורחבת ומתוקנת, הראויה לעבודת הנמלים שמשקיע מחברה זה שנים רבות והראויה גם לחיים נחמן ביאליק ויצירתו. כאמור, ספר זה הוא היחידי מסוגו והשימוש בו הוא רב (מעל ומעבר ליעודו — היינו לבתי הספר).

10. יהושע ברזלי (פולמן): התקופה; ביבליוגרפיה — השלח (ביבליוגרפיה) בשנת תשכ"א פירסם הספרן יהושע ברזלי (פולמן) את המפתח שלו לכתב-העת

"התקופה"¹⁷ ובו מפתחות לפי מחברים, שמות היצירות וכן לפי העניינים. מפריי-עטו של ביאליק נרשמו כאן 2 ערכים. בשנת תשכ"ד פירסם ברזלי מפתח לכתב-העת "השלח"¹⁸ ובו נרשמו 51 ערכים של ביאליק בשירה ובפרוזה.

11. בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי : חיים נחמן ביאליק (קטלוג)

אשתקד (תשל"ג) ערכה מחלקת כתבי-היד והארכיונים של בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי תערוכה למלאת מאה שנה להולדתו של חיים נחמן ביאליק. לרגל תערוכה זו פורסם גם קטלוג מהודר בעל 306 ערכים ובהם חומר ביבליוגרפי רב. לקטלוג 74 עמודים והוא מאויר בצילומים ובפקסימיליות רבים.

**
**

כפי שראינו עסקו אנשים שונים בתקופות שונות בביבליוגרפיה של ח. נ. ביאליק. עבודותיהם כיסו במידה זו או אחרת של הצלחה שטחים קטנים או גדולים של הים ששמו "הביבליוגרפיה של ביאליק". אם מותר להרהר לרגע — הרי בכל זאת מוזר הדבר, שבשנת המאה להולדתו של משורר בעל שיעור קומה כביאליק טרם נמצאת בידיו ביבליוגרפיה מקיפה יותר — איני מצו לומר: ביבליוגרפיה שלימה — ואנו מזדקקים לחומר שהוא יחסית דל ביותר. הייתכן שבשורת העבודות הביבליוגרפיות הקיימות אין גם אחת שתיתן לנו דבר פשוט ובסיסי כרשימה של מהדורות כתבי ביאליק? האם באמת עדיין עלינו ללקוט ביגע רב בספרים ובתוך כתבי-עת שונים (בחלקם כבר יקרי-מציאות) את המידע הבסיסי בנוגע ליצירת ביאליק? עלי להודות, שזכיתי לעזרה רבה ב"בית ביאליק", אך גם שם לא מצאתי את כל החומר הנ"ל.

כידוע, עוסק המכון לחקר הספרות העברית ע"ש בנציון כ"ץ באוניברסיטת תל-אביב בהכנת מהדורה מדעית של כל כתבי ביאליק. אחת התוכניות של "פרויקט ביאליק" לשנים הבאות היא, כפי שאמר בזמנו ד"ר יוסף האפרתי¹⁹, הוצאה שלמה של הביבליוגרפיה של ביאליק. דבר זה צריך כנראה להתבצע תוך כדי שיתוף פעולה עם "בית ביאליק" ומנהלו, משה אונגרפלד, שהקדיש לעניין זה כבר עשרות שנים מעבודתו.

בלי רצון להישמע פסימי, עלי להודות, שאיני רואה את תופעת הביבליוגרפיה השלימה של ביאליק כדבר שיתגשם תוך שנה-שנתיים. רצוי היה, בינתיים, להוציא מהדורה מורחבת ומתוקנת של ספרו של אונגרפלד — משאלה זו מופנית כמובן הן אל המחבר והן אל הוצאת "דביר".

לבסוף ברצוני להודות לאנשים שסיעו לי: מר משה אונגרפלד, מנהל "בית ביאליק" והספרן יהודה כהן, הספרן מרדכי דינבורג מ"ארכיון העבודה", הסופר א. ז. בן-ישי, והביבליוגרף ג. קרסל. פרופ' בנציון דיגור ז"ל השתדל עוד על ערש-הדווי שלו להשיט עזרה לשואל הפונה אליו.

מקורות לביבליוגרפיה של חיים נחמן ביאליק

1. 'מלון הדרושי ה. נ. ביאליק שבכתב ושבעל-פה עם פרשת המשקלים בחדושי המשורר'. תל-אביב, המחבר תרצ"ה, ע' [3].
2. 'ח. נ. ביאליק ויצירותיו; ביבליוגרפיה לבתי הספר'. תל-אביב, דביר, תש"ך, ע' 22.
3. קראקא, תרס"ח, ע' ווו.
4. כרך ב', מרחביה, ספרית פועלים, תשכ"ז, טור 633.
5. ערך ד. א. פרידמאן, ברלין, גליון ב-ג, ניסן-אלול (תרפ"ג), טורים 97-134].
6. ביבליוגרפיה של ביבליוגרפיות כלי-ישראליות. מהדורה מצולמת של "מהדורה שניה מורחבת" תשכ"ה בתוספת תקונים. ירושלים, מאגנס, תשל"ל, ע' 584.
7. תרפ"ג (שנה א'), גליון-ביאליק להגייובלו [תוספת לגליון טו], ע' 9.
8. תל-אביב, הוצאת ועדה-היובל בהשתתפות הוצאת "אמנות", (תרצ"ד), מחלקה א', ע' 159-162.
9. כרך ב', (תרצ"ד), ע' 499-522.
10. 'דבר', שנה יא, גל' 43 (3099), 22.7.35, ע' 7.
11. 'דבר' שנה יא, גל' 184 (3240), 5.1.36, ע' 3.
12. 'דבר' (מוסף לשבתות ולמועדים), יח טבת תרצ"ז — 1.1.37, ע' 3-4 [ולא כה סיון תרצ"ז — 4.6.37 כפי שנמסר ב"מפתח המפתחות"].
13. ירושלים, גליון תמוז — מנחם-אב תש"ב, ע' 5-9.
14. 'העולם' (ירושלים), כרך ל"ג, תש"ה, ע' 367-368.
15. כרך א', חוב' ז-ט, חשוון-טבת תש"ז, ע' 195-197.
16. ח. נ. ביאליק ויצירותיו; ביבליוגרפיה לבתי הספר. ערוכה בידי מ. אונגרפלד, תל-אביב, דביר, תש"ך, ע' 272.
17. 'שירי השרים לה. נ. ביאליק', תל-אביב, הוצאת מעריצי ביאליק, תש"ך, ע' 214, 18 ע'.
18. 'התקופה', תרע"ה-תש"י [כרך א-לה]; ביבליוגרפיה. תל-אביב, תשכ"א, ג, ע' סטנסיל.
19. 'השלח', תרנ"ז-תרפ"ז [כרך א-מו]; ביבליוגרפיה. תל-אביב, תשכ"ד, ו, ע' סטנסיל.
20. במכתבו אלי מיום ו' באייר תשל"ג — 8.5.73.

ספרים על ח. נ. ביאליק ויצירתו

לא נרשמו כאן תדפיסים של מאמרים, גליונות מיוחדים של עתונים וכתבי-עת, אלבומים עם תמונות, קבצי מסכתות ומערכונים, עלונים של מוסדות חינוך, הלחנות של שירי ביאליק, ופרסומים שהופיעו בסטנסיל (חוץ מדוקטורטים). מהספרים הרגילים ביותר מסופר או משורר אחד, נרשמו רק אלה, שלפחות מחציתם מוקדשת לביאליק.

א — בעברית

1. אביטל, א. [טאוונסלינגל]. 'שירת ביאליק והתנ"ך'. דביר, תל-אביב, תשי"ב, ע' 371 ע'.
2. אבינרי, יצחק. 'מלון הדרושי ה. נ. ביאליק שבכתב ושבעל-פה עם פרשת המשקלים בחדושי המשורר'. המחבר, תל-אביב, תרצ"ה, ע' 103 ע'.
3. אבן שושן, א[ברהם] וי. סגל. 'קונקורדנציה לשירת ח. נ. ביאליק', קריית ספר, ירושלים, תש"ך, ע' 336 ע'.
4. אברונין, אברהם. 'מחקרים בלשון ביאליק ויל"ג'. ועד הלשון העברית בהשתתפות מוסד ביאליק והסתדרות המורים העבריים בישראל, תל-אביב, תשי"ג, י, ע' 359 ע'.
5. אדר, צבי. 'ביאליק בשירתו'. מ. ניומן, ירושלים-תל-אביב, תשכ"ז, ע' 168 ע'.

6. אונגרפלד, מ[שה]. 'ח. נ. ביאליק ויצירותיו; ביבליוגרפיה לבתי הספר'. דביר, תל-אביב, תש"ד, 272 ע'.
7. אונגרפלד, מ[שה]. (המביא לבית הדפוס). 'שיר השירים לח. נ. ביאליק'; מבחר שירים בכמה שפות על ח. נ. ביאליק ויצירתו, שנלקטו מתוך ספרים וכתבי-עת. כמלאת עשרים וחמש שנה לפטירתו. הוצאת מעריצי ביאליק, תל-אביב, תש"ד, 214. 18 ע'.
8. האוניברסיטה העברית בירושלים. 'לשמו ולזכרו של חיים נחמן ביאליק ז"ל' (תרל"ג—תרצ"ד); דברי הספד שנאמרו באוניברסיטה העברית בירושלים ביום י"ט מנחם אב תרצ"ד. הוצאת ספרים שע"י האוניברסיטה העברית, ירושלים, תרצ"ה, 24 עמ'.
9. אורנו, עוזי. 'הצירופים השמניים בלשון הספרות העברית ההדשה, בייחוד עפ"י הפרוזה של ח"ן ביאליק', חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה. הוגש לסינטי של האוניברסיטה העברית, ירושלים, ינואר 1964, כב, 277 ע', סטנסיל.
10. ביאליק, מאניה. 'פרקי זכרונות' [על בעלה ח. נ. ביאליק]. [ביאליק]. דביר, תל-אביב, תשכ"ג, 47 ע'.
11. בילצקי, י. ת. 'ח. נ. ביאליק ויידיש'. י. ל. פרץ, תל-אביב, תשל"ל, 162 ע'.
12. בלושר, אבא. 'חיים נחמן ביאליק בולוויין, וולוויין בביאליק'; זכרון לחברי-ישיבה, שהיה ואיננו עוד, ולישיבה שהיתה ואיננה עוד. קוינס, תרצ"ה, 47 ע'.
13. בקר, יעקב. 'ח. נ. ביאליק ויצירותיו לאור הפסיכואנליזה'; חלק ראשון. דעה, ירושלים, תרצ"א, 32 ע'.
14. בקר, יעקב (כינוס וסידר). 'ביאליק היה אומר'; מדברי המשורר שבכתב ושבצל-פה. דביר, תל-אביב, תש"ד, 281 ע'.
15. ברזל, הלל. 'משוררים על שירה'; כרך א'. עקד, תל-אביב, תשל"ל, 96 ע'.
16. ברקמן, יצחק. 'הספרות העברית החדשה'; חלק ד' מוקדש כולו לחיים נחמן ביאליק. ורשה, תרצ"ט, 192 ע'.
17. גוטפריד, מרדכי. 'גאון-השירה'; לדמותו הרוחנית של המשורר העברי ח. נ. ביאליק (בתור גאון). המחבר, וינה, תרפ"ג, 16 ע'.
18. גורן, נתן [גריןבלאט]. 'פרקי ביאליק'; כנס מסות ורשימות. נ. טברסקי, תל-אביב, תש"ט, 200 ע'.
19. גלס, י[רמיהו]. 'כתבים', חוברת א'. ביאליק על הגולה; (לברור פרובלימות תרבותנו). הוצאת 'יידידים', קובנה תרצ"ג, 64 ע'.
20. גליקסברג, חיים. 'ביאליק יום יום'. הקבוץ המאוחד, תל-אביב, תש"ה, 165 ע'. מהד' ב': דביר, תשי"ג, 173 ע'.
21. דובשני, מנשה. 'יצירתו של ביאליק'; שירים, סיפורים, מסות. לתלמידי בתי-הספר התיכוניים ולגבתיים חיצוניים. מכון ישראלי להשכלה בכתב ליד המרכז לתרבות ולחינוך, תל-אביב, [תשי"ח], 117 ע', עוד מהדורות.
22. הזו, חיים. 'על ביאליק במלאת תשעים שנה להולדתו'; (גאון שנישא ב"קול ישראל" ביום י' בטבת תשכ"ג). מוסד ביאליק, ירושלים, תשכ"ג, 6 ע'.
23. הכהן, מרדכי בן הלל. 'חיים נחמן ביאליק, המגמה והסביבה'; מנחה ליום מלאת למשורר ששים שנה. המחבר ז, ירושלים, תרצ"ג, 66 ע'.
24. הלמן, יוסף [י.וב]. 'עשרה פרקים לשידי ח. נ. ביאליק ללומדים, למתלמידים ולנגשים לבחינות בגרות'. המכון להשכלה בכתב בישראל, ירושלים, תשי"ג, 159 ע'. מהד' ב', תשי"ז.
25. הלר, יוסף. 'ח. נ. ביאליק'; פרקים להרצאות ולשיחות', חוברת א'. המרכז הציוני בבריטניה, מחלקת החנוך, לונדון, תש"ד, 12 ע'.
26. המאירי, אביגדור. 'ביאליק על-אתר' (שיחות-דגש ושיחות-חנה). ניב, תל-אביב, תשכ"ב, 154 ע'.
27. זאבי, עמי. 'הערכים החינוכיים ביצירת ביאליק ומשמעותם לבני-נוער בימינו'. עבודת מחקר לקראת תואר דוקטור לפילוסופיה. מוגש לאוניברסיטה של קייפטון — המחלקה העברית. תשל"ג 1972. שלושה חלקים, 292 ע', סטנסיל.
28. [ח'רפוסטה, ולדיסלב]. חליפת מכתבים בין חיים נחמן ביאליק ובין ולדיסלב ח'רפוסטה. המחבר, תל-אביב, תשי"ז, [16] ע' פאקסימילת.

29. 'אנאווסקי, ה[לל], א[יסר]. 'חיים נחמן ביאליק; למלאת כ"ה שנה לעבודתו הספרותית' (נאום). סלונים, תרע"ו, 51 ע'.
30. כגן, אליעזר. 'מראות שהיה בשירת ביאליק'; חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה. הוגש לסנט של האוניברסיטה העברית. ב' כרכים. ירושלים, תשי"ט. 276, 161, 111, 100 ע', סטנסיל. ערוך בידי אברהם קריב. מוסד ביאליק, ירושלים, תש"ד, 268 ע'.
31. 'כנסת' — דברי סופרים לזכר ה. נ. ביאליק בעריכת יעקב כהן ופ[ישל] לחובר. דביר, תלאביב, תרצ"ו, 518 ע'; ב' תרצ"ז, 540 ע'; ג' תרצ"ח, 544 ע'; ד' תרצ"ט, 520 ע'; ה' ת"ש, 475 ע'; ו' תש"א, 520 ע'; ז' תש"ב, 451 ע'; ח' תש"ג-ד, 144, 296 ע'; ט' תש"ה, עט, 326 ע'; י' תש"ז, פה, 328 ע' [בעריכת י. כהן, פ. לחובר וצבי וויסלבסקי].
- 'כנסת' (סדרה חדשה) קבצים לחקר הספרות העברית. קובץ ראשון מוקדש לח. נ. ביאליק ויצירתו. לחובר, פ[ישל]. 'חיים נחמן ביאליק; חייו ויצירתו. דביר, תלאביב, תרצ"ו, 247 ע'.
- לחובר, פ[ישל]. 'ביאליק, חייו ויצירתו'. מוסד ביאליק על-ידי דביר, תלאביב, תש"ד-תש"ה, ג' כרכים, 738 ע'. מהד' ב' — תשי"ז; מהד' ג' — תשט"ז.
- לחובר, פ[ישל]. 'תולדות הספרות העברית החדשה'. דביר, תלאביב, תש"ה, כרך ד', 188 ע'.
- ליקורמן, מ. (עורך). 'חוברת יובל לכבוד ה. נ. ביאליק'. [תלאביב, תרצ"ג]. 23 ע'.
- סדן ד[ב]. 'סוגיית יידיש במסכת ביאליק'. ערך לפי הרצאות דרור משיב. אקדמון, ירושלים, תשכ"ה. ב, 77 ע', סטנסיל.
- עובדיה, מרדכי. 'מפי ביאליק; דברים מפי המשורר תגים לדיוקנו'. מסדה, תלאביב, תש"ה. קמח ע'; מהד' ב' — מסדה, תש"ך, קמח ע'; מהד' ג' — אל"ף, תשל"ל, 187 ע'.
- פיכמן, יעקב. 'סופרים בחייהם; ספר הפגישות'. מסדה, בסיוע מוסד ביאליק, תלאביב, תש"ב, 191 ע'.
- פיכמן, יעקב. 'שירת ביאליק'. מוסד ביאליק, ירושלים, תש"ו, 15, תסד ע'.
- פיכמן, יעקב (עורך). 'ספר ביאליק'. הוצאת ועד היובל, בהשתתפות "אמנות", תלאביב, תרצ"ז, 162 ע'.
- צור, ראובן. 'דברים כהווייתם; עיונים בשירי ביאליק'. דגה, תלאביב, תש"ד, 102 ע'.
- צמח, עדי. 'מקרא בארבעה שירים של ה. נ. ביאליק'. הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, ירושלים, תשכ"א. נב ע' ("עיונים", לא).
- צמח, עדי. 'הלביא המסתתר'; עיונים ביצירתו של חיים נחמן ביאליק. קריית-ספר, ירושלים, 1966, 207 ע'.
- קאלק, ש. 'סופרינו; פרקים מתוך הספרות העברית החדשה'. ב': חיים נחמן ביאליק. מעובד למתלמים. קדם, ברלין-שרלוטנבורג, [1935], כד ע'.
- קופילביץ, יעקב ר א א: קשת, ישרון.
- קורצווייל, ברוך. 'ביאליק וטשרניחובסקי; מחקרים בשירתם'. שוקן, ירושלים ותלאביב, תשכ"א, 280 ע'; מהד' ב' תשכ"ד, 301 ע'; מהד' ג' ומורחבת תשכ"ה, 334 ע'.
- קלוזנר, יוסף. ה. נ. ביאליק ושירת-חייו; ארבעה-עשר מאמרי-ביקורת. דביר, תלאביב, תשי"א, 189 ע'.
- קליבנסקי, מנחם אריק. 'ברכת עם לחיים נחמן ביאליק עם צרופי הלשונות ומקורותיהם במקרא ובפיוט'. קדם, ברלין, תרצ"ו, 19, 111 ע'.
- קריץ, ראובן. 'על מבנה הסיפור "מאחורי הגדר"'. פורה, חיפה, תשכ"ח, 184, XIV ע'.
- קרן ביאליק. 'קובץ מאמרים'. קרן ביאליק, תלאביב, תש"ד, 32 ע'.
- קשת, ישרון. 'בדורו של ביאליק'. מוסד ביאליק — דביר, ירושלים-תלאביב, תש"ג, 279 ע'.
- רוטנשטיין, נתן. 'על "גילוי וכיסוי בלשון" לח. נ. ביאליק'. הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, ירושלים, תשי"א, כב ע' ("עיונים", ב).
- שיד, אליעזר. 'הערה למלאות ההווייה; פרקי-עיון בשירת ה. נ. ביאליק וש. טשרניחובסקי. ספרית פועלים, מרחביה, תשכ"ח, 194 ע'.

53. שניאור, זלמן. 'ח. נ. ביאליק ובני דורו'. עם עובד, תל-אביב, תשי"ג, 346 ע'; מהד' ב' דביר — הארץ, תשי"ט.
 54. שפירא, זושא. 'ביאליק ביצירותיו'. שמעוני, תל-אביב, תשי"א, 248 ע'.
 55. שפירא, זושא. 'דרכים בשירת ביאליק'; ניתוחים אמנותיים-סאטטיים. שמעוני, תל-אביב תשכ"ב, 231 ע'.
 56. שפירא, זושא. 'ריתמים בשירת ביאליק'. אמ"ש, תל-אביב, תשכ"ו, 157 ע'.
 57. שרפשטין, צבי. 'מה הוא ביליק? חרקטריסטיקה'. סגונית, לבוב, תרפ"ד, 24 ע'.

ב — בארית

58. זעזער, ש. צ. 'צוויי עסייען, א. ה. — נ. ביאליק (גאון און גרויסקייט)'. "ש. צ. זעזער געזעל-שפט", ניו יארק, 1934, ז' 7—18.
 59. מארק, נאטאן. 'דאס ליכט אין די אותיות'; (לעגענדע). [על ח. נ. ביאליק]. ליכט, בוקארעשט, 1938, ז' 5—15.
 60. מייזיל, נחמן. 'חיים נחמן ביאליק' (זיין לעבן או שאפן). פארלאג גראשן-ביבליאטעק, ווארשע, 1934, 63 ז'.
 61. עלזעט, יהודה. 'ביאליק'ס טרעהרען; צונויפגעזאמעלט אין איין לאנגעל אריין דורך י. ע., ווארשא, תרע"ח, 43 ז'.
 62. פינעלעט, [ש[מראל] י[שעיהו]]. 'חיים נחמן ביאליק צו זיין 60-יאריקן יוביליאים'. פארלאג "צונויפגעזעטע ביבליאטעק", ווילנע, חש"ד, 30 ז'.
 63. שאפירא, ש. 'ח. נ. ביאליק'. פארלאג הסתדרות — "צעירי ציון", בוקארעשט, 1935, 54 ז'.
 64. שערמאן, אליעזר. 'דער מענש ביאליק; זכרונות און אינדרוקן וועגן דער ליכטיקער פערזענ-ליכטיק פונם גרויסן נאציאנאלן דיכטער ח. נ. ביאליק'. Philadelphia, Ber-Kay Press, [1936?].
 173 ז'.

ג — בלועזית

- .Efros, Israel. *Hayyim Nahman Bialik*. Hebrew P.E.N. Club of U.S.A., New York, 1940, 19 p. 65
 Heller, Josef. *Chayim Nahman Bialik*. Zionist Federation of Great Britain and Ireland, London, 1944, 12 p. (Speakers' Notes, Nr. 4) 66
 Ichud Hanoar Hacijoni — Akiba. *Chaim Nachman Bialik* (W Rocznicę Śmierci). Łódź 5707, 67
 47 p. (Nasza Biblioteczka, Nr. 15)
 Klar, Benjamin. *Chajim-Nachman Bialik; Leben für ein Volk*. Illustrierte Ausgabe. Verlag 68
 Josef Belf, Wien, 1936, 240 S.
 Lattes, Dante. *H. N. Bialik*. A. F. Formiggini, Roma, 1925, 61 p. 69
 Millas Y Vallicrosa, Jose M. *Introduction : בספרו Poesias de Jaim Najman Bialik*. Sociedad 70
 Hebraica Argentina, Buenos Aires, 1953, pp. 7—41
 Moskovits, Mihaly, *A Biblia Bialik — Költészetében; Válogatott Költeményei Alapján*. Buda- 71
 pest, 1943. 111 p.
 Ovadyahu Mordecai. *Bialik speaks; words from the poet's lips; clues to the man*. Transl. by 72
 A. El-Dror. Massada, Ramat Gan, 1969, 192 p.
 Rotmüller, Cvi. *Bialik*. Beograd — Zagreb, 1937. 187 p. 73
 Simon, Ernst. *Chaim Nachman Bialik; eine Einführung in sein Leben und sein Werk; mit 74*
einigen Übersetzungsproben und Gedichtanalysen. Schocken, Berlin, 1935, 156 S. (Bü-
 cherei des Schocken Verlags, 37—38)
 Sorani, Armando. *Dai poemi di Ch. N. Bialik*. Firenze, 1910. pp. [89]—170. 75

ד — לנוער

76. אינדלמן, אלחנן. 'ח. נ. ביאליק; 25 שנה למותו' (תרצ"ד — תשי"ט). ההסתדרות העברית באמריקה, ניריורק, תשי"ט. ע' 32 מנוקד.
77. בארניק, משה (עורך). 'שי לח. נ. ביאליק ליובל-הששים' (תרל"ג—תרצ"ג); חד-יומן לנוער. תרבות, לבוב [תרצ"ג]. X, 54 ע'.
78. גלזמן, שרה. 'בן המוזג; סיפור חייו של המשורר חיים נחמן ביאליק'. יוסף שרברק, תל-אביב, תשל"א. 301 ע' מנוקד.
79. מלאכי, א[ליעזר] ר[פאל]. 'היים נחמן ביאליק; תולדות ימי חייו'; לבני הנעורים. ההסתדרות העברית באמריקה, ניו יורק, תרפ"ו. 11 ע'.
80. פייכמן, יעקב. 'חיים נחמן ביאליק; חייו ומעשיו. מחלקת החנוך של כנסת ישראל, תל-אביב, תרצ"ג. 46 ע' מנוקד.
81. צורף, אפרים. 'חיי ביאליק'. יזרעאל, תל-אביב, תש"ב. 128 ע' מנוקד.
82. צורף, אפרים. 'אגדת הכנור'; שירת חייו של ח"נ ביאליק בספור בצרוף חמונות. בינאר, גבעתיים, 1956. 133 ע' (ספריה זעירה לנוער ולעולה).
83. Indelman, Elchanan. 'Chaim Nachman Bialik; 25th Anniversary of his Death (1934—1959)'. English Adaption by Tamar Grand. Histadruth Ivrit of America [New York], 1959. 32 p.

עֵיז הַקּוֹרֵא

לבקרת ולביבליאוגרפיה

אחת לשלשה חדשים

בעריכת ד"ר א. פרידמאן ובשיתופו הקבועה של צ. ויסלבסקי.

APRIL-SEPTEMBER, 1923.

ב-ג

ברלין ניסן - אלול תרפ"ג

חיים נחמן ביאליק

הביוגרפיה הראשונה על ביאליק

הביוגרפיה הראשונה על ביאליק